

Prăbușirea comunismului nu a condus la pacea veșnică, așa cum mulți și-au imaginat în perioada Crăciunului din anul 1989. În locul ei, o nouă fantomă bîntuie Europa: fantoma naționalismului. Putem vedea zilnic exemple ale ravagiilor sale în fosta Iugoslavie, dar naționalismul poate fi observat și în alte forme ale sale, care ne vor afecta în diferite feluri în următorii ani.

Polonia, Ungaria, România, Bulgaria și recent divizata *Cehoslovacie* și-au recăpătat suveranitatea după o perioadă în care independența lor nu era mai mult o simplă formalitate. Au reapărut *Estonia, Letonia și Lituania*, și de asemenea *Georgia și Armenia*. Pe lângă acestea, mai există și un al treilea grup de țări care sînt acum independente, dar care anterior fuseseră încorporate în structuri multinaționale. Acest grup include țările din *Comunitatea Statelor Independente*, pe cele din fosta *Iugoslavie și Slovacia*.

O a patra categorie o reprezintă grupurile etnice cărora le-au fost acordate diferite grade de autonomie în interiorul unor state cu recunoaștere internațională — de exemplu *Catalonia, Scoția*, locuitorii vorbitori de limbă germană ai *Tirolului de Sud* și suedezii din *Finlanda*. Al cincilea grup îl constituie *minoritățile etnice lipsite de statut autonom*, dar care au o națiune-mamă care le protejează interesele într-o măsură mai mare sau mai mică — de exemplu maghiarii din Slovacia, minoritățile germane din fosta Uniune Sovietică, rușii din statele baltice și grupurile de populație turcă din Bulgaria. În plus, mai există *minoritățile „nereprezentate”*, adică mai mult de 30 de popoare fără o națiune-mamă, care trăiesc în multe părți ale Europei, pentru a nu mai menționa cele 100 de minorități naționale din interiorul fostelor granițe ale Uniunii Sovietice. Această categorie de „nereprezentați” include bretonii, frizii, rutenii, sorbii, găgăuzii, pomacii și ladinii.

Întrebarea care se pune acum cu un accent crescînd este: cum vor fi acceptate cererile de drepturi naționale și culturale ale acestor minorități care în mod curent nu au un purtător de cuvînt sau o forță care să le protejeze și susțină?

În ciuda unei lungi istorii europene, aproximativ 7-8 milioane de *romi* pot fi încadrați în acest grup. Problema viitorului lor în țările care aparțineau Pactului de la Varșovia și în fosta Iugoslavie va fi, fără îndoială, una dintre cele mai dificile probleme umanitare din Europa în următorii ani.

Numeroasele grupuri de *imigranți ne-europeni* care încearcă să își păstreze caracteristicile naționale și culturale în țările de adopție se află într-o situație similară. Cu aproximativ 10-12 milioane de imigranți musulmani, în special din țările mediteraneene și din fostele colonii, Europa Occidentală se luptă deja cu întrebarea dacă nu cumva monoculturalismul ar trebui înlocuit cu multiculturalismul. Astfel, apar noi provocări la ceea ce e privit în mod curent ca identitate națională, înainte chiar de trasarea conturilor clare ale problemelor asociate cu minoritățile în Europa.

Pentru societățile industriale europene, predominant monoculturale, se poate afirma că problema este triplă. În primul rînd: în ce măsură ar trebui să fie deschise imigrării viitoare, incluzînd refugiații? În al doilea rînd: ce elemente din identitate religioasă, culturală, lingvistică și de colectivitate trebuie să fie tolerate, respinse sau promovate de către politica guvernamentală? Multiculturalitatea are o varietate de sensuri diferite, pornind de la întrebarea dacă trebuie să se permită fetelor musulmane să poarte voal în școli, pînă la probleme de bilingvism și programe analitice multiculturalale. În al treilea rînd: sînt în stare liderii politici să învingă sentimentele anti-imigrație ale electoratului lor pentru a promova deplina integrare politică a imigranților și a copiilor lor?

Dacă nu reușim să dăm răspunsuri potrivite la aceste întrebări, putem anticipa sentimente șovine și mai accentuate în toată Europa Occidentală și dezvoltarea continuă a partidelor politice anti-imigrație și xenofobe, în special dacă actuala recensiune și ratele înalte ale șomajului vor persista.

Frica de viitor și un sens al deșănării resimțite în societățile care parcurg un proces de transformări rapide sînt alți factori aflați în spatele partidelor naționaliste cu orientare de dreapta, cum ar fi „Front National” în Franța, „Vlaams Block” în Belgia sau republicanii din Germania.

O altă formă a naționalismului este *regionalismul* și „renașterea folclorică”, care străbat în prezent Europa Occidentală, atît în forma protestului împotriva unei integrări europene, văzută ca avînd o multitudine de consecințe, cît și ca o amenințare pentru identitatea națională și regională sau ca o mișcare cu rădăcini mai adînci, ca de pildă în Bavaria. Unele direcții naționaliste din această categorie, de exemplu cele din Scoția, Catalonia sau Lombardia sînt explozive din punct de vedere politic, și au nuanțe separatiste.

Cea de-a zecea și ultima variantă ar putea fi calificată ca naționalismul sau *șovinismul de bunăstare*, care se bazează pe convingerea că țara ta natală este cea mai bună în toate privințele și, în concluzie, ești îndreptățit să te aperi împotriva unui mediu amenințător. Spre deosebire de alte țări europene ca Franța sau Germania, naționaliștii de stînga de acest tip sînt mult mai gălăgioși în Suedia decît opozanții lor de dreapta.

Statele naționale au la îndemîna trei opțiuni în încercările de a rezolva problemele minorităților lor. Se poate insista pe *loialitate* — cu alte cuvinte, minoritățile etnice ar urma să fi asimilate. Înainte de 1957, limba finlandeză era interzisă pe terenurile de joacă ale școlilor din Torne Valley, în partea suedeză a graniței dintre Suedia și Finlanda, iar bibliotecile locale achiziționau cărți în orice limbă cu excepția finlandezei. Scopul aparent al politicii de acest tip este de a acorda minorităților aceleași posibilități de afirmare în carieră și de avansare ca și restului populației. De fapt, se așteaptă ca minoritățile să ajungă la concluzia lipsei de valoare a caracteristicilor specifice proprii.

O altă soluție poate fi caracterizată ca *dominanță* sau segregare prin forță. Politica sîrbă în Kosovo urmează acest model care nu e exclus să fie aplicat atît în Caucaz, cît și în Asia Centrală. A treia soluție este de a *ignora pur și simplu ideologiile naționaliste*. Astfel, fie că se stabilește un sistem federal cu autodeterminare regională, fie politica este guvernată de o *ideologie multiculturală* în cadrul căreia cetățenia și drepturile civile nu au conotații etnice.

Nu avem la dispoziție nici o soluție standard. Fiecare situație este unică, depinzînd de mărimea relativă a grupurilor de populație implicate, de structura lor socio-culturală, de repartizarea geografică și istorică și de relațiile politice dintre grupuri, în special conflictele etnice vechi care nu au fost încă uitate. Obiectivul trebuie să fie stabilirea unei solidarități și identități naționale generale care să nu blocheze ocaziile pentru diferitele grupări etnice de a-și cultiva caracteristicile distinctive proprii. Elveția este exemplul perfect al unei astfel de soluții din moment ce identitatea elvețiană este adăugată identităților germană, franceză și italiană fără să le amenințe. Inclusiv populația reto-romană beneficiază de protecția efectivă acordată unui grup minoritar.

Dacă e să construim un spirit național general, nu este suficient să se promoveze activ identitatea specială a grupurilor minoritare sau să li se garanteze drepturile în legislațiile țărilor respective. Ar trebui de asemenea să existe discriminare pozitivă, adică trebuie să li se acorde mai mult decît egalitate politică și culturală. Astfel, autonomia este soluția cea mai potrivită, dar acesta este un concept cu un larg spectru de interpretări. O politică pentru minorități nu se poate baza pe un anume stereotip, ci trebuie adaptată la o situație anume a minorității respective. Minoritatea germană din Belgia are modelul său, la fel germanii din sudul Iutlandei și danezii din Schleswig–Holstein. Locuitorii din Åland din Marea Baltică sau cei din Insulele Faerøer pe de altă parte, au soluțiile lor proprii de autonomie. Poate că

soluțiile multora din problemele naționale care au apărut în ceea ce a fost Iugoslavia și țările Pactului de la Varșovia se pot baza pe propuneri care anterior fie că au existat numai pe hîrtie, fie că au fost doar parțial încununate de succes.

La congresul Partidului Social–Democrat Austriac din 1899, doi proeminenți austro–marxiști, Karl Renner și Otto Bauer, au prezentat o propunere pentru rezolvarea problemelor naționale din Imperiul Habsburgic. Din propunerea lor se poate desprinde un model pentru statele multinaționale moderne și se poate evita repetarea tragediilor din Bosnia–Herțegovina, Krajna și Slavonia. Ideea lor era transformarea Imperiului Austriac într-un „*stat federal al naționalităților*”, printr-o combinare a autonomiei demografice și teritoriale. Corpurile administrative autonome urmau să fie stabilite pe baza naționalității. Camere parlamentare naționale, alese în mod direct urmau să se facă responsabile de legislația și administrația publică în problemele legate de regiunile proprii. Aceste camere „naționale” urmau apoi să formeze federații „naționale” omogene care să se ocupe în mod autonom de problemele legate de grupurile lor etnice la nivelul statului. Problemele de interes general ale cetățenilor urmau să fie rezolvate de un parlament al statului. Nici un grup nu urma să beneficieze de „întîietate națională”. Se poate afirma că cheia întregului concept era autoguvernarea la nivel local, dreptul de veto în problemele de interes crucial, acordate fiecărui grup etnic și cooperarea la nivel statal.

În imperiul otoman în secolul al XIX-lea toți supușii care nu erau de religie islamică aparțineau unui „millet”, un concept de naționalitate bazat pe credința religioasă. Biserica iudaică și cea creștină formau „millele” de acest tip, beneficiind de o independență considerabilă sub supravegherea propriilor lor lideri religioși care erau răspunzători față de sultan cu privire la asigurarea plătirii impozitelor imperiale. În cazul armenilor, „națiunea” etnică coincidea cu cea religioasă, însă „milletul” grec cuprindea nu doar etnicii greci, ci și pe ortodocșii bulgari, sârbi, români sau arabi. Între aceste „millele” nu exista nici o segregare sau diviziune teritorială, din moment ce trăiau împreună, alături de vecinii lor musulmani. În Asia Centrală și în Caucaz, o formă modernă a principiului milletului ar restabili tradițiile istorice și ar putea atenua conflictele.

Protecția internațională a minorităților presupune de asemenea tratate prin care statele își asumă obligații speciale. În acest caz poate fi folosită experiența perioadei de după primul război mondial.

Conform principiilor wilsoniene ale dreptului națiunilor la autodeterminare, au fost create noi state naționale. Totuși, 25-30 milioane de oameni se aflau dincolo de frontierele națiunii lor. Ideea a fost că drepturile lor trebuie reglementate prin tratate, a căror îndeplinire să fie urmărită de Liga Națiunilor. Cu toate acestea, cele mai multe probleme legate de minorități s-au ivit în țările ce au fost învinse în război sau care erau aproape distruse. Țările victorioase nu trebuiau să se conformeze aceluiași cerințe. Aceasta a avut ca rezultat că tratatele au fost privite ca unilaterale, fiind semnate sub presiune. Acesta este unul din motivele pentru care sistemul a eșuat.

Poate că este din nou timpul să apară ideea unui sistem de tratate, de exemplu în forma unui acord de bază între o minoritate, statul în care această minoritate trăiește și statul ce constituie „națiunea–mamă” a respectivei minorități. Un astfel de acord ar defini drepturile și obligațiile minorității și ar permite contribuția „puterii protectoare” la găsirea unor soluții, fără a ataca frontierele sau suveranitatea statului în cauză. Nu ar fi necesar ca un astfel de acord să fie imuabil, iar părțile implicate l-ar putea modifica pentru a întâmpina orice situație viitoare specifică. Un acord model, standard, ar putea totuși ușura negocierile și ar putea da încredere ambelor părți că au ceva de câștigat. Tratatele dintre Ungaria și Slovacia și cel dintre Ungaria și România pot fi considerate ca reprezentînd vechile idei ale Ligii Națiunilor.

Apar noi amenințări la ceea ce privim în mod obișnuit ca identitate națională, înainte de a fi trasate contururi clare pentru soluțiile problemelor legate de minorități în Europa. Sub

impactul valului de imigrări, care sînt de abia la început, ne deplasăm inexorabil spre o Europă multirasială, cu o pluralitate de credințe religioase.

Una dintre cele mai mari tragedii ale războiului din fosta Iugoslavie este că o societate caracterizată prin coexistența catolicismului, ortodoxismului, iudaismului și islamismului este acum distrusă. Una dintre principalele îndatoriri actuale ale politicianilor europeni este să nu permită acestui război înspăimîntător să distrugă definitiv visul unei Europe armonioase, multiconfesionale și multiculturale.

Ratele naturalizării în Europa sînt scăzute comparativ cu cele din Statele Unite sau din Australia. Unele țări, cum e Franța, permit acordarea cetățeniei copiilor emigranților care se nasc în această țară (jus soli), în timp ce alte țări, cum ar fi Germania, urmează principiul conform căruia naționalitatea e moștenită (jus sanguinis). În Germania, cetățenia e privită ca sfîrșitul unui lung proces de integrare, în timp ce în Suedia cetățenia este privită ca un mijloc de integrare. Aceste diferențe nu ar prezenta o mare importanță internațională dacă nu ar exista decizia Uniunii Europene prin care cetățenii din interiorul comunității au dreptul la libera circulație. Astfel, capătă importanță faptul că o persoană născută în Franța, de origine nord-africană, se poate stabili oriunde în Europa, în timp ce turcii născuți în Germania, nu.

Astfel, diferențele dintre țările europene cu privire la legile cetățeniei, admiterea refugiaților și deschiderea spre acceptarea etnicilor din țările vecine contează mai mult decît granițele dintre țările Europei de Vest. Regulile generale cu privire la drepturile pe care ar trebui să le aibă imigranții și la bazele pe care trebuie acordată cetățenia sînt chestiuni dificile din moment ce ating însăși esența ideii de suveranitate naturală. Însă idealul unei case comune a Europei va rămîne incomplet pînă ce nu se va ajunge la un acord în aceste probleme. Mai mult, există pericolul ca o populație numeroasă, născută în Europa, însă lipsită de cetățenie europeană, să nu fie inclusă în viața politică europeană.

Oamenii politici vor avea nevoie de multă fantezie creativă pentru a aduce soluții acestor probleme majore atît pentru sfîrșitul acestui secol, cît și pentru viitor. În cazul minorităților etnice indigene, problemele cauzate de imigrație nu pot fi rezolvate în cadrul statului național tradițional. Ele trebuie rezolvate într-un context european prin continuarea unei abordări supranaționale și a unei extensii a drepturilor regionale și minoritare. Aceasta ar face posibilă apariția treptată a unei identități europene generale, constituită dintr-o serie de identități modificate și suplimentate de diferite identități naționale și regionale.

În viitor, locuitorii Suediei vor avea o identitate regională principală — nu doar ca locuitori ai provinciei Småland, de exemplu, dar poate și ca kurzi, bulgari din Turcia sau kosovo-albanezi din Småland. Identitatea lor secundară va fi cea de suedezi, iar la un al treilea nivel va fi identitatea nordică, cu posibila adăugire de „regiunea Mării Baltice”. Al cincilea nivel va fi o identitate europeană. În cazul frizilor, cea de-a doua opțiune a lor va fi spre Olanda, cu excepția cazului cînd provind din partea germană a Frisiei. La al treilea nivel, se vor simți ca aparținînd Beneluxului, iar cea de-a patra identitate a lor va fi cea europeană.

Conform istoricului francez Fernand Braudel, se poate spune că în urmă cu 500 de ani Europa era divizată în trei regiuni principale: una de sud-vest, una de est și una nord-vestică. Acestea, la rîndul lor, erau divizate în subregiuni: de exemplu, Scandinavia era o subregiune a regiunii nord-vestice. Regiunile nu coincideau cu entitățile statale. Acest lucru este evident în special în cazul Imperiului Roman, în ciuda adăugirii cuvintelor „Nationis Germanicae” în secolul XV. În acel timp era imposibilă definirea elementelor politice în termeni etnici sau culturali din moment ce societățile existau într-o asemenea multitudine de forme și erau fragmentate în funcție de straturile sociale și de diviziunile sociale. Țara natală a unei persoane nu coincidea neapărat cu țara în care s-a născut. Această persoană putea avea două sau mai multe identități naționale: țara de naștere, o identitate națională legală și țara de rezidență.

Ca rezultat al procesului de integrare europeană s-ar putea să ne reîntoarcem la o Europă a regiunilor, care a stat la originea emergenței statelor naționale. O dezvoltare de acest tip este probabil necesară dacă procesul de integrare care este pe cale să domine Europa în următorii zeci de ani va urma o cale armonioasă.

Numai o combinație de unități supranaționale și pluralism regional ne vor permite să construim acele atitudini cosmopolite necesare pentru a face față procesului de integrare din vest, procesului de dezintegrare din est și presiunii imigrației de pe alte continente.

Dacă dezvoltările ulterioare se vor deplasa în această direcție, vom asista într-o anumă măsură la o reeditare a Imperiului Roman, dar, de această dată, cu accente post-industriale, secularizate și cu o naționalitate europeană. Cu alte cuvinte, va exista o Comunitate Europeană coerentă din punct de vedere ideologic și economic care va cuprinde totodată un număr considerabil de regiuni sub-naționale, ce se vor extinde frecvent peste frontierele politice tradiționale.

Dacă aceasta se va întâmpla, naționalismul care a îmbolnăvit Europa cu atâtea ocazii în trecut va deveni, în sfârșit, irelevant. Când o comisie a Ligii Națiunilor trasa frontierele dintre Ungaria, Polonia și Cehoslovacia, după primul război mondial, membrii comisiei au ajuns într-un sat dintr-o zonă de frontieră disputată din Munții Carpați. Întrebarea inițială a comisiei către săteni, referitoare la naționalitatea lor, a produs multă nedumerire. Atunci, întrebarea a fost reformulată: „Sînteți unguri, polonezi, cehi, slovaci, ucraineni sau ruteni?” Răspunsul sătenilor a fost „sîntem de-aici”, un răspuns care lor li se părea și limpede și suficient.

Din punctul de vedere al sătenilor, întrebarea cărei națiuni îi aparții, era total neesențiativă. Permiteți-mi să concluzionez, sperînd că Europa va evolua spre o situație, în viitorul nu foarte îndepărtat, cînd toți locuitorii continentului nostru, fără deosebire de origine etnică sau religioasă, vor putea răspunde la fel de sincer la întrebarea de unde sînt: „*Sîntem de aici*”.

Traducere de Dana Rus

*

Ingmar KARLSSON (n. 1942), absolvent al Universității din Gothenburg, Facultatea de Științe Politice, în 1967. După terminarea studiilor, a devenit angajat al Ministerului de Externe. Din 1996 este ambasadorul Regatului Suediei la Praga. A publicat mai multe cărți, dintre care: *Islam and Europe — confrontation or coexistence* (1994), *Europe and the People — a European Nation or the Nations of Europe* (1996).

Ingmar Karlsson, *Nationalism and Minority Issues from a European Perspective*, prezentat la seminarul internațional *Strategies for Ethnic Reconciliation*, desfășurat la Stockholm sub egida IDEA la 11 octombrie 1996, publicat cu permisiunea autorului.